

Corpul Real și Realitatea Corporală

În cadrul diversificării preocupărilor și studiilor din ultimii 30 de ani în științele sociale, corpul ocupă un loc din ce în ce mai important. Se poate spune că Michel Foucault și preocupările sale în domeniul relațiilor de putere afișate pe și mediate de corpul biologic dar și de cel social constituie punctul de turnură și generatorul acestor preocupări. Pe de altă parte însă, corpul nu este străin antropologiei și sociologiei clasice. Atât Thorstein Veblen cât și Georg Simmel discută extensiv uzul corpului în mod indirect prin abordarea relației cu obiectele apropiate acestuia (moda, cultura materială) în societatea emergent modernă a perioadei în care ei scriau. Totuși, aceste abordări erau mult mai puțin apropiate de corp și mai degrabă sporadice – lentila sociologiei aplecată asupra sinelui era destul de pudică la acea vreme, moștenind probabil reflexe victoriene. Pe cât am fost de timizi în abordarea corpului nostru, pe atât am fost de entuziaști în descrierea și analizarea corpului celuilalt, antropologia pre- și post- Malinowski cuprinzând descrieri amănunțite ale corpului și ritualurilor corporale ale „celuilalt”. Mai mult decât atât, măsurătorile corporale au constituit un întreg corpus științific care a dus la legitimarea formelor de rasism ale secolului XIX, dar și la catalogarea tipurilor sociale „de acasă”, munca lui Lombroso nefiind una izolată, ci constituind o tendință majoră a vremii.

Germenele schimbării pe care Foucault a adus-o în abordarea corpului se află într-un eseu al lui Marcel Mauss care în anii 1930 a publicat „Tehnicile Corpului”. În acest eseu el sesiza ceea ce intuitiv toată lumea știe: Corpul este primul instrument al interacțiunii sociale și tocmai de aceasta un instrument dar și un rezultat al modelării culturale. Plecând de la observații asupra înotătorilor parizieni și a surorilor medicale, Mauss pune bazele, în cateva pagini savuroase, a ceea ce mai târziu avea să fie botezat și aprofundat de către Michel Foucault, „biopolitica”. Fundamentele

acestui concept se referă la rolul pe care corpul și administrarea sa, în sensul larg, îl joacă în relațiile de putere, atât la nivel individual cât și la nivel instituțional. Corpul are un dublu rol, acela de vehicul sau instrument al puterii (controlul corporal fiind una din calitățile majore ale liderilor politici, de exemplu) dar și acela de obiect al exercițiului puterii; în această ultimă dimensiune a sa de fapt corpul devine un câmp de luptă, practicile corporale putând constitui și tot atâtea forme de rezistență la discursul dominant. În cele din urmă, de fapt, subiectul uman nu poate sălășlui în afara realității sale materiale, iar acest câmp de forțe modelează subiectul care la rândul său intervine activ în el. Subiectul produce și este produs prin corp. În fapt nu avem de-a face cu un subiect pre-existent (de unde și complexitatea și aparenta nerezolvare a problemei identității), ci cu practici de continuă subiectivare, așa cum observă și Francois Bayart sau Jean Pierre Warnier în scrierile lor (ambii membri ai curentului de gândire *Matiere a Penser*).

Corpul, subiect complex și ofertant, nu a constituit o preocupare majoră până acum în științele sociale din România. Poate pentru că până de curând puterea avea un singur lăcaș: centrul de putere, generat de totalitarism. Odată cu căderea Zidului (iar anul acesta celebrăm 20 de ani de la acest eveniment major) corpul individual dar și cel social românesc a început să simtă varietatea forțelor socio-economice care acționează asupra lui dar și multitudinea de alegeri politice legate de corp. Săli de culturism și mai târziu de gimnastică devenite modă, chirurgie estetică, sporturi exotice sau extreme, dar și o variată alegere cosmetică cu accentele ei pe părți ale corpului, au apărut în peisajul societății noastre operând acea mutație de la un corp monolitic, uniform, eventual gri al societății totalitare din regimul ceaușist la un corp polimorfic social (dar și individual) cu forme de exprimare care culeg și aleg din oferta pieței. Acest volum își propune să ofere o varietate de studii pe această temă, menite să evidențieze atât capacitatea explicativă la nivel social a fenomenelor legate de corp cât și multitudinea practicilor corporale din societatea românească de astăzi. Cele cinci capitole prezintă abordări empirice a unor fenomene cotidiene și sunt construite în jurul unor practici corporale specifice: moda, sportul, sănătatea, tatuajul și portul năframei musulmane. Patru dintre autori sunt absolvenți ai masterului de antropologie de la SNSPA București, iar al cincilea este doctor în antropologie și lector la aceeași școală. Acest volum este într-un fel și rezultatul colaborării între autori în cadrul cursurilor de la SNSPA.

Primul capitol abordează practicile legate de comerțul alternativ cu haine de marcă. Autoarea, Roxana Moroșanu, descrie etnografic raportul care se constituie între clientul unor magazine specializate în desfacerea hainelor de marcă obținute direct de la fabricant. Regimul special al acestor haine face ca prețul să fie foarte redus, accesul clienților la marcă fiind aparent democratizat. Pe parcursul lecturii observăm cum, în fapt, relația fiecăruia cu obiectul de îmbrăcăminte este mediată de semnificația cu care aceștia imbracă la rândul lor haina. De exemplu, pentru unul din clienți important nu este atât purtătul obiectului cât achiziționarea sa. Raportul gestual cu obiectul capătă valențe socio-economice, ne arată Roxana Moroșanu, ducând la definiri identitare în raport cu sinele și cu ceilalți.

Monica Oancea studiază un alt tip, la fel de intim, al raportului cu sinele și cu ceilalți: tatuajul. În periplul său antropologic printre saloanele de tatuaj bucureștene autoarea se apleacă asupra semnificațiilor cu care utilizatorii investesc gestul tatuării chiar înaintea simbolului purtat de desen în sine. Ochiul etnografic al autoarei ne atrage atenția că, poate mai important decât grafica unui tatuaj este locul în care acesta este imprimat, căci într-un fel îi determină tipul de uzanță: sociala, restrânsă sau intimă, erotică sau de consum public. Oancea ne îmbie la un periplu într-o practică aparent inedită dar cu o istorie la fel de veche ca și omenirea. Decorarea corpului cu tatuaje își găsește un loc privilegiat în cultura urbană, exprimând atât dorința de a se evidenția cât și o tendință socială interesantă în societatea contemporană, aceea de transformare a stigmatului într-un semn de prestigiu. Această observație a autoarei ne ajută să înțelegem mai bine modul de încorporare în mainstream a tendințelor marginale de orice fel și, dacă permiteți, înregimentarea (sau, de ce nu, încarcerarea) lor.

Razvan Ionescu-Țugui ne prezintă o altă ipostază a luptei de putere pe câmpul de batalie corporal (și corporatist). Modul de definire medical al corpului este pus zilnic la încercare de practici medicale alternative, iar autorul ne oferă o privire analitică asupra uneia dintre ele, promovată de o corporație multinațională. Corpul, în cazul său, este definit la intersecția dintre câmpul medical tradițional, instituțional, alopatic și instituționalizarea unei practici dezvoltate în jurul unui „aparat” și a unei tehnologii propuse de corporația studiată. Ionescu-Țugui ne introduce în lumea complexă a „ritualurilor de vindecare” prezentate în mod explicit la nivel individual dar și social. Articolul său se află în centrul disputei asupra definirii vieții de

către diverse instituții sociale, un text care plonjează direct în biopolitică prin natura explicită a fenomenului studiat.

Violența și durerea ca modalități de definire a subiectului se află în centrul analizei lui Alexandru Dincovici. Un nou sport, Jiu-Jitsu brazilian, dă naștere unor noi practici, unui nou limbaj, și unui nou repertoriu al masculinității. Prin împărtășirea tăcută a durerii corporale noi rețele sociale se dezvoltă, cu efecte interesante în cotidianul relațional al celor implicați. Regăsim aici tema dezvoltată de Monica Oancea, aceea a stigmatului prestigios, acela care singularizează și marchează pozitiv subiectul individual. A se recunoaște după forma sau poziția tumefierii ca practicant al unuia dintre sporturile rivale devine un motiv de mandrie. Corpul ca instrument al performanței din descrierile lui Dincovici diferă de corpul care prin performanță se însănătoșește (fie și performând ritualuri așa ca în cazul prezentat de Ionescu-□ugui). Însă ambele se întâlnesc în înțelegerea corpului (și implicit a subiectului) ca produs al câmpului de putere în care acestea performează.

Ultimul capitol aduce sub lentila antropologică un subiect mai puțin studiat în România, acela al practicii portului de năframă în rândul populației musulmane. Centrându-se pe experiență și politica franceză în domeniu, articolul de fapt evidențiază legătura practică existentă între corp, politic, și arhitectură. Etica politică a separării puterilor în stat are printre altele o formă de expresie arhitecturală care induce un alt tip de privire și care accentuează transparența ca formă supremă de împlinire a idealurilor cetății. Etica transparenței pare a fi etica societății contemporane, iar articolul trasează atât istoria ei cât și modurile practice de creație și manifestare a acestei etici la nivel arhitectural și transferul ei la nivel corporal. Disputa vălului este astfel re-centrată de la una cu caracter religios la una cu caracter vizual, la limita erotică.

Acest volum marchează într-adevăr o deschidere nouă în științele sociale din România. Citite în ansamblu, articolele formează un întreg ce poate fi folosit ca exemplu de practică antropologică a corpului, iar individual ele oferă adâncimi analitice în fenomene sociale cotidiene tratate de cele mai multe ori doar jurnalistic sau amatoricesc.

Alexandru Bălășescu